

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA IJODIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

G'afforova F

JDPU 3-bosqich talabasi

Abduraxmonova D

Ilmiiy rahbar

Annotatsiya: *ushbu maqolada tafakkur va uning turlari va kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijodiy tafakkurlarini shakllantirishga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *tafakkur, tafakkur turlari, ijodiy tafakkur, nazariy tafakkur, amaliy tafakkur, mantiqiy tafakkur, o'quvchilar, o'qituvchi.*

Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash har bir yosh bosqichida amalga oshirilishi va mana shu yoshlarda mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish va erkin fikrlashni tarbiyalash, milliy istiqlol g'oyasini yoshlar ongiga har tomonlama singdirish va ularni ona vatanga mehr – muhabbat ruhida tarbiyalash, ichki dunyosi boy, irodasi kuchli yoshlarni tarbiyalash ko'zda tutilgan. Uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim tarbiya muassasalaridagi yoshlarimizni mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish va erkin fikrlashni tarbiyalash jarayonida milliy istiqlol g'oyalari bilan ma'naviy, ruhiy jihatdan ongini boyitish, ular ruhiyatida bo'shliqni faqat yaxshilik uchun, ezigu maqsadlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantirishdir.

Insonning fikrlash jarayoni tahlil qilinganda, uning qanday shakllarda kechishi ahamiyatli bo'lib, bu uning turlari va shunga ko'ra fikrlashdagi individuallik masalasidir.

1-jadvalda tafakkurning turli mezonlar asosidagi klassifikatsiyasi keltirilgan.

Hayot mobaynida o'qiganlarimiz, ma'lum shart-sharoitlarda konkret dalillar va nazariy bilimlar asosida mushohada qilgan bilim va g'oyalarimiz asosida yuritgan fikrlash jarayoni nazariy tafakkurdir. Undan farqli amaliy tafakkur bevosita hayotda va harakatlarimiz mobaynida hosil bo'lgan fikrlarimizga asoslanadigan tafakkurimizdir.

<u>Shakliga ko'ra</u>	<u>Ko'rgazmali harakat</u> <u>Ko'rgazmali obrazli</u> <u>Mantiqiy</u>
<u>Ko'riladigan masalaning xarakteriga ko'ra</u>	<u>Nazariy</u> <u>Amaliy</u>
<u>Ijodiylik elementiga ko'ra</u>	<u>Konvergent</u> <u>Divergent</u>
<u>Yangiligi va noyobligiga ko'ra</u>	<u>Reproduktiv</u> <u>Produktiv (ijodiy)</u>

Ko'rgazmali - harakat tafakkurining xususiyati shundaki, u ham odamning real predmetlar bilan ish qilayotgan paytdagi fikrlash jarayonini nazarda tutadi. Ko'rgazmali - obrazli tafakkur esa ko'rgan-kechirgan narsalar va hodisalarning konkret obrazlari ko'z oldimizda gavdalangan chog'da ularning mohiyatini umumlashtirib, bilvosita aks ettirishimizdir. Mantiqiy tafakkur - bu mavhum tafakkur bo'lib, so'zlar, so'zda ifodalangan bilim, g'oya va tushunchalarga tayangan holda bevosita idrokimiz doirasida bo'lmagan narsalar

yuzasidan chiqargan hukmlarimiz, mulohazalarimiz bu tafakkurga misol bo'la oladi. Masalan, olam, uning noyob va murakkab hodisalarini falsafiy o'rganish faqat mavhum, abstrakt tafakkur yordamida mumkin bo'ladi.

Fikrlashimizning yana bir turi reproduktiv bo'lib, uning mohiyati - ko'rgan-bilgan narsamizni aynan qanday bo'lsa, shundayligicha, o'zgarishsiz qaytarish va shu asosda fikrlashga asoslanadi. Undan farqli produktiv yoki ijodiy tafakkur - fikrlash elementlariga yangilik, noyoblik, qaytarilmaslik qo'shilgandagi tafakkurni nazarda tutadi. Shunga bog'liq bo'lgan konvergent fikrlash masalaning yechimi faqat bitta bo'lgandagi fikrlashni nazarda tutsa, divergent tafakkur - fikrning shunday turiki, u shaxsga bir muammo yoki masala yuzasidan birdaniga bir nechta yechimlar paydo bo'lishini taqozo etadi. Aynan ana shunday ijodiy tafakkur divergent shaklda bo'lsa, u ijodiy parvoz, yangiliklarni kashf etishga asos bo'ladi. Fikrning kashf etish, yangilik yaratishga qaratilgan faoliyati ba'zan uning kreativlik sifati bilan bog'lab tushuntiriladi. Kreativlik - shunday hislatki, u guyoki yo'q joyda bor qiladi, ya'ni oddiygina, jo'ngina narsalarga boshqacha, birovlarinikiga o'xshamagan yondashuvlarni talab qiladi. Masalan, uchta so'z berilgan - "qalam", "ko'l", "ayiq". Uchalarini qo'shib, yangi jumlar tuzish kerak. Har kim o'zidagi kreativlik darajasiga ko'ra turli xil jumlar tuzsa bo'ladi, masalan, «Bola qalamni olib, ko'lda cho'milayotgan ayiq rasmini chizdi». Yoki «Terak qalamchalari ekib chiqilgan ko'l yokasida bir ayiq bolasini cho'miltirardi». Shunga o'xshash ko'plab jumlar tuzish mumkin.

Mashhur olim K.Yung insonlarni fikrlashlariga ko'ra asosan ikki toifaga bo'lgan edi:

1. Intuitiv tiplilar. Bu shunday toifali kishilarki, ularda ko'pincha hissiyotlar mantiqdan ustun keladi va miya faoliyati bo'yicha ham o'ng yarim sharlar faoliyati chapnikidan ustunroq bo'ladi. Ko'rib, his qilib, yorqin emotsional munosabat shakllantirilmaguncha, bunday odamlar biror xususda fikrlarini bayon eta olmaydilar.

2. Fikrlovchi tiplar. Bunday kishilarda doimo mantiq, mulohaza hissiyotlardan ustun bo'ladi va miyasining chap tomoni o'ngiga nisbatan dominanta(ustun) hisoblanadi. Bundaylar gapira boshlashsa, ko'pincha, «Faylasuf bo'lib ket-e», deb ham qo'yishadi. Chunki ular o'zlarigacha bo'lgan bilimlar, mantiqiy fikrlash borasidagi yutuqlarga tayanib, doimo to'g'ri gapirishga, doimo fikrlarini mantiqan asoslash - argumentatsiya qilishga harakat qiladilar. Aniq va texnika, tibbiyot fanlari bilan shug'ullanuvchilarda ana shu tafakkur tipiga moyillik va psixologik hozirlik bo'lsa, ular o'z kasblari borasida juda yaxshi natijalarga erishadilar. Ulardan farqli birinchi toifa vakillaridan yaxshi yozuvchilar, shoirlar, tilshunolar, psixologlar yetishib chiqadi.

Biz yuqorida tafakkurni individual xususiyatlari va ushbu jarayonga xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni o'rgandik. Lekin aslida maqsad shundayki, har bir shaxs o'zidagi tafakkur va fikrlash jarayonlarining o'ziga xos tomonini bilgan holda uni o'stirish yo'llarini bilishi kerak. Oxirgi yillarda psixologlarning o'tkazgan tadqiqotlari va kuzatishlari shuni ko'rsatdiki, fikrlash jarayonlarini guruh sharoitida, dars paytida ham o'stirish va bunga qisqa yo'llar bilan erishish mumkin ekan. Ularning fikricha, guruhdagi hamkorlikdagi faoliyat idrok va xotiraning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, fikrlash jarayonini tezlashtiradi va faoliyatni samaraliroq qiladi. Ayrim juda jiddiy va murakkab ijod daqiqalarini inobatga olmaganda, yaxshi tashkil etilgan dars jarayoni, undagi faoliyat shakli individual tafakkurning ham rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu narsa isbot qilinganki, jamoada ishlash ko'plab nostandart fikrlarning tug'ilishi,

ularning ichidan eng yaxshilarining saralanishi va yangidan yangi g'oyalarning paydo bo'lishiga sabab bo'larkan.

Kichik maktab davri 6-7 yoshdan boshlanib to 9-10 yoshgacha davom etadi. Bu davrda bola u maktab o'quvchilariga qo'yiladigan har xil talablar bilan tanishadi, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyorlanadi. Uning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurning yaqqolliigi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi.

Bu davrga kelib bola atrofida gilar bilan o'zaro munosabatda ma'lum bir natijalarga erishgan, o'zi xohlayotgan narsalarni hamda, o'z oilasida o'z egallagan o'rnini aniq biladigan bo'ladi. Shuningdek u o'zini o'zi boshqarish malakasiga ega bo'ladi, vaziyat va holatga qarab ish yurita oladi. Bu yoshdagi bolalar ularning xatti-harakatlari va motivlari ularning o'zlariga beradigan baholariga qarab "Men yaxshi bolaman" emas, balki bu xatti harakatlar o'zgalar ko'z o'ngida qanday namoyon bo'lishiga qarab baholanishini tushuna boshlaydilar.

Bola maktab tahlimiga bog'chada tarbiyalanyotganida tayyorlanadi.

Psixolog Piaje tadqiqotlarida 6-7 yoshli bolalardan turli xil balandlikdagi idishlardagi suv miqdorini belgilash soralgan. Va bolalar suv miqdorini bir-biri bilan teng bo'lgan idishlarda ko'rganlaridan so'nggina o'z javoblari noto'g'riligni bilganlar. Kichik maktab davrida tasavvur asosan bolalar rasm chizishda, shuningdek ertak va hikoyalar to'qiyotganlarida rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar tasavvuri juda keng va xilma-xil bo'ladi. Ayrim o'quvchilar asosan real borliqni tasavvur etsalar boshqalari fantastik obraz va vaziyatlarni tasavvur etadilar. Shunga bog'liq kichik maktab yoshidagi bolalarni realistlar va fantazyorlarga ajratish mumkin. Bolalar ko'pincha o'zlariga ma'lum obrazlar, syujetlardan foydalangan holda yangi obrazlarni tasavvur etadilar, yaratadilar. Bu tasavvurlar asosida ularning qo'rquvni yengish, do'st topish, xursandchilik hislari yotadi. Bola real hayotda qiyinchiliklarga duch kelib, ulardan chiqib keta olmagan holatda ko'pincha xayolga beriladi. Masalan, mehribonlik uyida tarbiyalanyotgan bola o'zining hamma havas qiladigan oilasi, uyi bo'lishini, bu uyga o'g'rilar kelib qolsa, u qahramonlik qilishini tasavvur qiladi. Tasavvur bolani vaqtinchalik bo'shashiga va bu bo'shashish vaqtida ota-onasiz yashashini davom ettirish uchun kuch to'plashga imkoniyat yaratadi. O'z bolasiga doimiy baqiradigan asabiy ona o'z farzandining tasavvurida mehribon farishta, o'z onasini katta, qo'rqinchli xavfdan qutqarayotgan qahramonlik yoki bolaga doimiy ravishda ozor berganligi uchun ham o'lib yotgan ona sifatida tasavvur etishi mumkin. O'z tasavvurida yaxshi yoki yomon holatlarni boshidan kechirgan bola o'zining kelgusi xatti-harakatlar motivatsiyasini tayyorlaydi. Kattalarga nisbatan tasavurning bolalar hayotida ahamiyati juda katta. Bola tasavvur qilib atrof-hayotni chuqurroq bila boshlaydi, o'z-o'zining shaxsiy tajribasidan tasavvur yordamida chetga chiqa oladi, ijodiy layoqati rivojlanadi, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

O'quv faoliyati xususiyatlari.

Kichik maktab yoshidagi bola o'qituvchisi bilan mustahkam emotsional bog'liq bo'ladi.

Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, endi o'z xohish irodasi bilan zarur ma'lumotlar to'plashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi.

Bolaning ana shu faolliги xotirasining muayayn darajada rivojlanishini bildiradi. Oqilona tashkil qilingan tahlim jarayoni mazkur yoshdagi bolalarning tafakkurini jadal rivojlantiradi. Shu yoshdagi bola boshqa davrlarga qaraganda ko'proq narsani o'zlashtiradi. Maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini ijtimoiy mavqeini sinf jamoasi va oila muhitidagi ahvolni o'zgartiradi, uning vazifasi o'qishdan, bilim olish, ko'nikma va malakalarini egallash, o'zlashtirishdan iborat bo'lib qoladi.

Demak, davrimiz rahbardan, pedagogdan o'z ish uslublarini o'zgartirish, muloqot qobiliyatlarini takomillashtirishni talab qilmoqda.

Bu uning ta'sir ko'rsata olish xislatlarini samarali bo'lishini talab qiladi. Bu esa bevosita yoshlarda mustaqil, erkin tafakkurni rivojlanishi uchun real zamin bo'ladi.

Barcha ta'lim tizimi pedagoglari yoshlarni turli yomon ta'sirlardan asrashda axloqiy qadriyatlardan foydalanishi va bunda axloqiy ta'sir ko'rsatish texnologiyasidan oqilona o'z faoliyatida joriy eta olishi lozim.

Axloqiylikka o'rgatish, axloqan va ma'nan yuksak bo'lish, umuman tazyiqni, kuch ishlatishni rad etadi. Ma'muriy tazyiq yoshlarni yot ta'sirlardan asrab qololmaydi.

Buning yagona yo'li - erkin fikr almashinish muhitining yaratilishidir. Zero, mamlakatimizda qurilayotgan erkin fuqarolik jamiyatini qurishda yoshlarga, ularning mustaqil fikrlariga, iqtidorlilariga ishonamiz.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduraxmonova, D. (2025). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINI O'QUVCHILAR YOZMA NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARINI QO'LLASHGA TAYYORLASHNING METODIK JIHATLARI. Развитие и инновации в науке, 4(3), 26-32.

2. Abduraxmonova, D. (2025). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning nutqi ustida ishlash tizimi. МАКТАБГАЧА ВА МАКТАБ ТА'ЛИМИ ЖУРНАЛИ, 3(2).

3. Abduraxmonova, D. (2020). "O'QISH KITABI" DARSIGIDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARI: Examples of folklore in a textbook. Архив Научных Публикаций JSPI.

4. Abduraxmonova, D. (2022). SINFLAR O'QUVCHILARINING ISH JOYINI TASHKIL ETISH: SINFLAR O'QUVCHILARINING ISH JOYINI TASHKIL ETISH. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, (1).